

3.

KŐHEGYI MIHÁLY-VÖRÖS GABRIELLA: A TEMETŐ ELEMZÉSE

3.1.

VÖRÖS GABRIELLA:

AZ ELEMZÉS MÓDSZERE. A SZARMATA SÍROK SZÁMA

Módszertanilag a legfontosabb első lépés a hiteles adatok kiszűrése, ami a vizsgálatok és a következtetések alapját fogja képezni. Első hallásra meglepő lehet egy erősen rabolt temető esetében ennek hangsúlyozása, de a hitelesség határainak ismerete fog abban segíteni, hogy a bizonytalan, kérdőjeles pontokra fel lehessen hívni a figyelmet. A hitelesség alatt azt értjük, hogy pl. a leletek a sírokban az eredeti helyükön voltak-e, értelmezhetők-e, ismertek-e összefüggéseik más tárgyakkal és a síregyüttessel.

Ilyen szűrő beiktatásával biztosan mellőzni kell az információk egy részét, de a megmaradt adatok értéke ezzel növekedni fog. Ugyanakkor nem az a célunk, hogy egy látszólag leegyszerűsített képet mutassunk be vagy az általánosra helyezzük a hangsúlyt, a sok példányban előforduló, a törvényszerűségekre. Mint látni fogjuk, a kép annyira színes, hogy ami igaznak tűnik és általánosnak, sokszor annak is megvan az ellenkezője, de a kivételek akkor lesznek a teljes képbe illőek, ha azok dokumentálása meggyőző. Az első kérdés, amire világos választ kell adni, hogy hány szarmata sír került elő a Madaras-Halmok lelőhelyen? Olyan kérdés ez, ami csak az első pillantásra tűnik könnyen eldönthetőnek.

Az ásatások során – a dokumentáció szerint – Kőhegyi Mihály összesen 666 számot osztott ki, ami egyrészt a szarmata temető sírjait és állatcsontos objektumait jelenti, másfelől pedig a feltárás „melléktermékeként” előkerült Árpád-kori temetőt. A sírok sorába és sorszámozásába az előkerülés sorrendjében mindkét temető sírjai belekerültek. Az ásatás területén feltárt különböző árkok azonban egy másik számsort kaptak. Ezek egy része az Árpád-kori településhez tartozott, a többiek pedig a szarmata temetőt kerítették. Sajnos az ezekben fellelt leletanyag nagyon gyér volt, emiatt sokszor kérdéses maradt, hogy melyik árok, árokszakasz pontosan melyik korszakba tartozik. Az összesítő temetőtérképen [1. térkép] csak azok a sírok és árkok szerepelnek, amelyek az ásató meghatározása alapján biztosan a szarmata korszakba tartoznak.

Ha közelebbről megnézzük azonban, az is kiderül, hogy az említett 666-os szám nem csak két korszakot,

de nem is csupán temetkezéseket takar, hiszen a feltárt területen olyan objektumok is előkerültek, amelyekben állatcsontokat, főként kutyákat bontottak ki. Ezek közül Kőhegyi Mihály négyet „sírként”, egyet „gödörként” határozott meg, és a szarmata temetőhöz tartozóként írt le. Értékelésükre jelen kötet 4. függelékében, a temető sírjaiból előkerült állatcsontanyag vizsgálatával együtt kerül sor.

A temetőelemzés során egyrészt foglalkozunk a sírgödrök adataival, másrészt pedig a sírban kibontott elhunytakkal. A két adatsor nem pontosan feleltethető meg egymásnak, ugyanis több egyedhez tartozó embercsont került elő, mint sírgödör. Az eltérés oka egyrészt a feltárás során a sírszámok kiosztásának módszerében keresendő. Vannak ugyanis olyan sírok, amelybe bizonyítottan két csontvázat temettek, mégis egy sírszámot kaptak (ilyen a 16., vagy az 530. sír), máskor viszont *a*-val, illetve *b*-vel jelölte az ásató a sírszámokat (230a., 262b., 294a. sírok), amennyiben azokban több csontváz is megtalálható volt.

A feltárt területen egy tömbben előkerült Árpád-kori temető 45 sírját (450–452., 504., 538–552., 554–578., 580. sírok) egyértelműen le kell vonnunk az összes objektum számából. A biztosan Árpád-korba sorolható 45 sírt tehát levonva a 666-ból, 621-et kapunk. Az így megmaradt 621 objektummal kell foglalkoznunk. Ez a szám nem egyezik meg a temetőben feltárt egyedek számával, ugyanis az ásató több olyan sírt is leírt, amelyben több egyed csontvázat, illetve annak részleteit találta. Összesen 11 olyan egyedet tárt fel, akiknek a temetkezését végül nem látta el önálló sírszámmal (pl. 530. sír: egy sírszámon nő és gyermek közös temetkezése, 230–230a: a bolygatott részben férfi és gyermek sírja). A bonyolult számozás végeredménye 632, amely tehát tartalmazza a szarmata korra datálható sírokat és az egyéb szarmata objektumokat (állatcsontos gödör stb.) is.

Az alábbiakban következő elemzések egy részénél a rendszerezés alapját az életkor (felnőtt, gyermek) és a nemhez való tartozás (férfi, nő vagy fiú, leány) jelenti majd. A módszer alkalmazása, azaz a leletek, jelenségek, temetkezési szokások ilyen szempontú különválasztása szakmai körökben vitatott lehet. Az a véleményünk azonban, hogy

a vizsgálatnak ezt a fajta módszerét részleteiben majdnem minden kutató már eddig is alkalmazta, amikor pl. csak a női vagy csak a férfisírokban előforduló leleteket gyűjtötte fel, illetve egy-egy temetőn belül elemezte azokat. A nemenként és korcsoportonként történő szétválasztás az egyetlen olyan szempont, amely következetesen végigvezethető az egész temetőn. Ez még akkor is így van, ha az embertani anyagot különböző okok – főként a rablás – miatt a sírok egy részénél nem mindig lehet egyértelműen nemhez és/vagy korhoz kötni. A megmaradt leletek és a csontanyag – mint látni fogjuk – együtt vagy külön-külön a rablott sírok nagy részénél is lehetőséget jelentenek a csoportokhoz (gyermek, férfi, nő) soroláshoz, így a sokszor hiányos, töredékes leletek és a megmaradt részadatok sem vesznek el, hanem jól lehet őket hasznosítani az elemzéseknel. Ez a módszer még akkor is hasznos, ha léteznek a csoportok mindegyikére jellemző közös lelettípusok, pl. edénymelléletek vagy bizonyos ékszertípusok; sőt éppen akkor lehet igazán eredményes összehasonlítást végezni, ha nem a teljes leletcsoportból indulunk ki. A 3 fő csoport (férfi, nő, gyermek) néhány szempontból élesen elválasztható egymástól, néhány szempontból viszont kevésbé; vannak átfedések, párhuzamosságok is, de az összehasonlító elemzések nélkül ezek nem derülhetnének ki.

Könnyen belátható, hogy a viselet elemei közül pl. semmiképpen nem kezelhetők együtt a női és a férfi övek, hiszen teljesen eltérő a két nem övviselete, annak alakulása, változása az évszázadok során. A gyöngyök elemzésénél sem vonhatjuk össze a férfiakat és a nőket, mert a férfisírokban talált kevés (de annál fontosabb) pár szem gyöngy elveszne a női sírok gyöngyeinek tengerében.

Nagyon érdekes a gyermeksírok különválasztásnak kérdése. A legkorábbi feldolgozásokban csak a legritkábban derült ki, hogy volt-e egyáltalán gyermek sír egy-egy temetőben, pedig ma már egyértelmű, hogy a felnőttekhez képest sok szempontból eltérően temették el a gyermekeket, különbözött a viseletük, és a sírjelölésük is eltért. A temetkezési szokások mellett fontos megfigyelni, hogy a gyermekeknek milyen helye volt a közösségekben, a családokban, hogy a temetőbeli helyzetük, a leletek milyensége és mennyisége hogyan viszonyul a felnőttekéhez. Végül soron a gyermekek egyenrangú tagjai voltak a szarmata társadalomnak, ugyanúgy, mint a felnőttek, s erre számos kitérő adatot sikerült találnunk a madarasi temetőben. Ráadásul a gyermeksírok rablásának aránya alacsonyabb, mint a felnőtteké, így a hiteles adatsorok nagy száma páratlan lehetőséget nyújt a gyermektemetkezések részletes vizsgálatához.

3.2.

VÖRÖS GABRIELLA: A SÍROK RABLÁSA

A sírgödörök méreteinek elemzésénél, vagy a tájolás vizsgálatánál csak kevésbé jelentett zavaró körülményt, ha a sírokat kirabolták. Minden egyéb esetben azonban komolyan latba esett, hogy a sír rablott volt-e, illetve, hogy a bolygatás milyen mértékben érintette az adott sírt. Számos olyan temetkezés került feltárára, ahol az elhunyt korát vagy nemét semmilyen körülmények között vizsgálattal nem sikerült megállapítani, mert sem az antropológiai meghatározás, sem a leletek nem adtak ehhez támpontot, aminek az oka főként a sírok nagyarányú rablása, illetve bolygatása volt. A bolygatás következtében az eredeti, érintetlen leletegyüttesek és a megfigyelések lehetőségei is erősen sérültek, ennél fogva a következtetések sem lehetnek maradéktalanul egzaktak. Természetesen nem maradtak ki azok a rablott temetkezések sem, ahol a rablottság mértéke még lehetővé tette annak eldöntését, hogy melyik nemhez, illetve milyen

korcsoportba tartozott a sírba eltemetett személy; de a következtetések megfogalmazásánál számításba kellett vennünk a rablás mértékét, irányát és egyéb felmerülő szempontokat is. Itt is hangsúlyozzuk, hogy a tárgycsoportok tipológiai vizsgálatánál természetesen a temetőből előkerült összes példányt számba vettük, attól függetlenül, hogy *in situ*, vagy a rablóaknából került-e elő, és hogy el lehetett-e döntení, milyen korú és nemű elhunyt temetkezéséből származik.

Az elemzések egy részéből tehát értelemszerűen ki-maradtak azok a temetkezések, amelyeknél nem lehetett eldönteni, hogy eredetileg nőt, férfit vagy gyermeket temettek-e el. Ezek száma összesen 92 volt.

Az életkor- és nem-meghatározást természetesen antropológiai vizsgálat alapján nyertük, a nem mindennapi munkát Marcsik Antónia (Szegedi Tudományegyetem) végezte el.⁴⁸

48 Lásd e kötet 3. függelékében.